

ЧЕДОМИР ПОПОВ*

ПОЛИТИЧКИ ТОКОВИ И ИСХОДИ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА**

Сведоци смо и учесници, а понајчешће жртве, већ трећег покушаја у овом веку да се под вођством и хегемонијом једне, или групе светских сила, у чијим се рукама концентрисала највећа материјална и војна моћ, насилним средствима изврши историјска и цивилизацијска нужност стварања великих, наднационалних и надржавних економских, друштвених, политичких, војних и идеолошких интеграција. Ако је XIX столеће, Европи пре других, у наслеђе, као једну од најважнијих тековина, оставило нације и националне државе, на свом крају јој је - кроз такозвану другу индустријску револуцију - подарило све убрзанији техничко-технолошки развој, који је у нашем XX веку попримио галопирајући темпо. Један од његових првих захтева био је прерасподела сировина, тржишта, новца, радне снаге и низа других саставних компоненти живота савременог друштва, у много ширим оквирима и размерама него што су националне државе. У последњем столећу овог миленијума империјалистичка трка јаких и богатих за профитима и још већим богатствима, за властитим просперитетом и благостањем, стекла је један дубљи, али и скривенији историјски и цивилизацијски смисао, смисао борбе за обједињавање света.

Историја својим актерима - субјектима и објектима - увек нуди могућност избора између различитих решења - по два најмање. Тако је и са овом највиталнијом неизбежношћу нашег времена. Интегрисање света, наиме, његово повезивање и уједињавање, могло је да се ост-

* Академик проф. др Чедомир Попов, Српска академија наука и уметности, Нови Сад.

** Предавање одржано на Научној трибини Црногорске академије наука и умјетности 26. априла 1996. године.

варује постепено, мукотрпно, дуготрајно, али без тешких ломова, без неизмерних крвопролића и насиља, мирно, демократски и на равноправној основи - онолико колико је то природи човека и његовом друштвеном бићу својствено и могуће; или, насилно, под влашћу, стегом и немилосрдним притиском, који не мари за цену (нарочито туђу), једне или неколико најмоћнијих сила. Да ли услед безмерног егоизма човекове природе, или ограничености његових сазнајних капацитета, да ли због нехуманости и суровости друштвених и политичких система, или из свих тих разлога заједно, тек сви досадашњи покушаји ове врсте извођени су, и изводе се, бруталним оружаним средствима, проливањем река крви, уз неизбројиве поворке насилне смрти и уз све несносније поробљавање и зауздавање људске личности. Упркос све заглушнијој пропагандној галами о правима и слободама индивидуе, биће да не греша писац Добрица Ђосић кад цивилизацију XX века назива "логорском цивилизацијом."

У два светска рата, вођена у првој половини овог столећа за циљеве насилног уједињавања широких, наднационалних и надржавних простора; под хегемонијом једне силе, два рата које неки историчари називају и другим тридесетогодишњим, или немачким ратом, све наведене појаве достигле су чудовишне размере, али покушаји ипак нису успели. У свету су у то време још увек постојале и преовлађивале снаге оних који су волели слободу и на свим меридијанима земаљске кугле се енергично и пожртвовано супротставили свеопштем ропству и угњетавању. Трећи покушај - сложенији, рафиниранији, извођен разноврснијим средствима - одиграва нам се пред очима. Још не сагледавамо његов исход. Да ли ће бити мање свиреп и због тога изазвати мање отпора? Или ће бити толико снажан, несавладив и свеобухватан да ће сваки отпор учинити узалудним? Или ће, најзад, само потврдити скептичну мисао Иве Андрића да суштина историје и није ништа друго до насиље и отпор насиљу?

Окренимо се, међутим, Другом светском рату, као сегменту - оном до сада најтрагичнијем - настојања да се Европа и свет уједине под бруталним вођством и хегемонијом Трећег Немачког Рајха и његових савезника из Тројног пакта, између 1939. и 1945. У њему су, као што је добро познато, учествовали и тадашњи велики империјалистички грабљивци: фашистичка Италија и милитаристички Јапан, са својим европским сателитима - колико мањим, толико незаситијим и немилосрднијим.

Да су у праву били историчари који су, одређујући историјско место Другог светског рата, сматрали да је он само друга фаза, заоштренија и тоталнија, "тридесетогодишњег" рата XX века, или "немачког рата" за хегемонију над светом, убедљиво и изразито је показао Фриц Фишер својом, обимом невеликом али веома инструктивном синтетичком студијом *Савез елиџа* (Нолит, Београд 1981), у којој је, на основу

ранијих, обимних истраживања, показао континуитет освајачке и експанзионистичке политике Другог и Трећег Рајха у дугом раздобљу од 1871. до 1945. У континуитету те политике, који су следиле и друге силе, прва и највидљивија разлика јесте жестоко радикализовање свих средстава ратног освајања и савлађивања отпора непријатеља. Отуда крајња "тотализација рата" и тријумф насилне смрти и свих других видова насиља у њему: терористичких бомбардовања, масовних логора смрти, геноцидних акција, прогона и терора сваке друге врсте.

У овом излагању неће, разуме се, бити приказиван ток Другог светског рата, нити могу бити анализирани све његове важне карактеристике и особености. Задржаћемо се на некима које нам се у овом тренутку чине најзначајнијим, а може бити и поучним.

Прво питање на које желимо да скренемо пажњу, не разрађујући га ни у најнеопходнијој мери, то је однос политике и стратегије, идеолошко-политичке према војној компоненти рата. За разлику од Првог светског рата, у којем су стратегији и војни врхови агресорских сила усмеравали ратни напор својих држава, управљали њиме и наметали сличан одговор и противничкој страни, у Другом су идеологија и политика доминирале над стратегијом и потпуно пореметиле равнотежу ових двају садржаја и циљева, као битног услова за успешно вођење рата, како је то учила војна теорија још од знаменитог Клаузевица, а у битноме, вероватно, и пре њега. У коалицији Уједињених народа тај однос стратегије и политике је на глобалном плану, ипак, сачувао равнотежу све до самог исхода дивовске борбе.

Друга особеност овог рата је једна појава иначе позната у историји ратовања, али у овом раздобљу израженија но икад до тада. Други светски рат је, наиме, донео тако колосалан напредак науке, технике и технологије, да су од тада ратна производња, па и саме припреме за вођење рата, постале не само перманентни већ и један од најснажнијих мотива и подстицаја за изналажење техничко-технолошких иновација и чак за привредни развој у целини. То, наравно, ни у најмањој мери не улепшава ругобно, разбојничко и разорно лице савремених ратова, јер је највећи део поменутог прогреса усмерен поробљавању и уништавању људи. Игоови тигрови који вуку кола историјског прогреса постали су неизрециво крволочни.

Ако се прихвати уобичајена периодизација Другог светског рата, која јапанску агресију на Далеком истоку, започету налетом на Манџурију 1931. и директним нападом на Кину 1937, још не укључује у непосредну историју овог рата, његов ток се, у најглобленијем смислу, може поделити на две фазе: европску (1939-41) и светску (1941-45). У првој фази се показала инфериорност жртава агресије, пре свега Велике Британије и Француске, а тим пре њихових малих савезника. Два потенцијално најјача противника Сила осовине - СССР и САД - стајала су неутрална: први до 22. јуна 1941. стриктно; други, својим програмом

материјалне подршке ("Cash and Carry"), затим помоћи ("Land-Lease Bill" јануар-март 1941), најзад потпуним политичким солидарисањем и формулисањем заједничких циљева рата ("Атлантска повеља", августа 1941) са противницима Тројног пакта, у основи већ јасно опредељена.¹ У првој години рата сасвим фиктивна и наивно декларативна била је "неутралност" Италије - јужног пункта "Осовине". Инфериорност противника "Осовине" била је, дакле, привидна и пролазна, мада су је првих месеци немачко-совјетског сукоба на први поглед потврђивали. То су знали и стратеги Берлина и Токија и зато су се и на почетку Другог, као и Првог светског рата, определили и припремили - много одлучније и темељније - за стратегију најснажнијег удара, енергичних продора и брзих победа, за најдоследнији "Blitzkrieg". То је стратегија којом слабији, али тренутно надмоћнији, настоји да на препад обори јачега. Њена упорна и најенергичнија примена, иако у крајњој консеквенци ипак неуспешна, била је једно од важних обележја, а и искуства Другог светског рата.

Специфичности у груписању европских и светских сила и образовању војно-политичких савеза представљају, такође, једну изразиту особеност и карактеристику Другог светског рата. У релативно кратком, двадесетогодишњем међуратном "примирију", свет се нашао врло оштро, изгледало је непомирљиво, подељен на два друштвена и три политичко-идеолошка система. Поједностављено речено, социјална подела је ишла линијом капитализам-социјализам, а политичко-идеолошка је јасно разграничавала грађанске демократије, од грађанских диктатура и диктатуре пролетаријата у СССР-у. Док је први систем оличавао крајње несавршену, понекад до карикатуре доведену реализацију начела грађанских револуција и *Декларације њерава човека и грађанина*, друге две су биле тоталитарне, најизричитија негација готово свих политичких начела тих револуција, али са различитих социјалних основа. Ма колико то изгледало вероватно и очекивано, груписање држава и народа у Другом светском рату није извршено по линији располућености света на друштвене, већ на политичке системе. То стога што је један од носећих стубова система грађанских диктатура био расизам, искључиви и бесни национализам (шовинизам), који су без изузетка подразумевали и спољну експанзију, поробљавање, бездушну експлоатацију (па и истребљење) других народа, и континенталну, односно светску економску и војно-политичку хегемонију.

Карактеристично је, међутим, да су супротности између социјалних система (социјализма и капитализма) имале битног утицаја на непрестиво закашњење у груписању сила за борбу против наци-фаши-

¹ У вези с тим, Рузвелт је разборито, достојно мудрости једног Абрахама Линколна, говорио: "У складу је са здравим разумом да се суседу којем је кућа у пламену позајми шмрк."

стичке агресије и експанзије и да су се путеви образовања ратних коалиција у Другом светском рату знатно разликовали од оних у Првом. Док су у Први светски рат европски народи ушли већ јасно сврстани у чврсте војно-политичке блокове, који су се током рата само модификовали, проширивали или осипали, у Други рат су повезане и удружене ступиле једино Силе осовине, дакле, оне које су ишле на брзу и драстичну промену стања у свету. Супротности друштвених система и дубока идеолошко-политичка неповерења онемогућила су земље угрожене агресијом да се на време повежу и организују за отпор и одбрану. Да су то успеле, ко зна какав би ток европска и светска историја попримиле. Да ли би Другог светског рата и било? Овако, тек је напад Немачке на СССР отворио пут стварању блока антифашистичких сила - Коалиције уједињених народа. Почетни знак за њега дао је британски премијер својим знаменитим говором у Парламенту на сам дан 22. јуна 1941², а темељ му је поставила *Ајллантиска њовеља* Франклина Рузвелта и Винстона Черчила од 14. августа исте године. Тај, у датој историјској ситуацији, најузвишенији и најдемократичнији, а са становишта историјске будућности (која је данас наша садашњост), можда најлицемернији документ Другог светског рата, прокламовао је начела, која су доиста могла да мобилишу све слободољубиве и хуманистичке снаге света у борбу против наци-фашистичког поробљавања.³ Тим пре што су, после ових декларација, уследили и практични кораци међусобне војне и политичке помоћи и сарадње ССР-а, САД и Велике Британије, које ће напад Јапана на Перл Харбур и улазак САД у рат вишеструко убрзати. Та сарадња ће у току 1942. довести и до формалног образовања Коалиције уједињених народа. Упркос многобројним неусаглашеностима интереса унутар Коалиције и противречних планова и пројеката и актуелних војно-политичких мера и мирнодопске будућности (питање "Другог фронта", односи према покретима отпора, уређење послерат-

² Винстон Черчил је тада, између осталог, рекао: "Нико није био доследнији противник комунизма но што сам био ја у последњих двадесет пет година. Нећу повући ни реч коју сам о њему изговорио. Али све то бледи пред призором који се сада открива... Ја видим руске војнике како стоје на прагу своје родне земље штитећи поља која су њихови очеви обрађивали од памтивека... Имам да објавим одлуку Владе Његовог Величанства... Ми имамо само једну жељу и један неопозиви циљ: Ми смо решени да уништимо Хитлера и сваки траг нацистичког режима... Сваки човек и свака држава који се боре против нацизма имаће нашу помоћ. Сваки човек и свака држава који корачају с Хитлером наши су непријатељи... То је наша политика и то је наша декларација. Из тога следује да ћемо Русији и руском народу пружити сваку помоћ коју можемо дати..."

³ У својих осам принципа *Повеља* је одбацивала право на освајање туђих територија, потврђивала је "слободно изражену вољу" сваког народа о томе у којој ће држави и у којем ће друштвеном и политичком систему живети, економску и социјалну слободу и равноправност свих народа, колективни систем безбедности и гаранцију трајног мира у свету, искључивање силе из међународних уговора.

ног света и нове границе европских и азијских држава), она је добро и у основи хармонично функционисала до победоносног исхода рата и крунисана је образовањем Организације уједињених нација у јуну 1945.

Још два феномена историје Другог светског рата заслужују, по нашем мишљењу, посебну пажњу: колаборација са освајачем и покрети отпора. Ни једно од њих није ни ново, ни непознато у миленијумској историји односа и ратовања међу народима и државама; ни једно, међутим, није било толико распрострањено, разрађено и слојевито као што је био у Другом светском рату. Превaziћи ће га, вероватно, тек епоха у коју улазимо, као што ће превaziћи и толика друга историјска искуства.

Колаборација је била саставни део, важна компонента немачког "Новог поретка" или "Grossraum-а" у Европи, односно јапанске "Источноазијске сфере копросперитета" на Далеком истоку. И један и други поредак заснивали су се на стварању великих привредно-политичких подручја, у којима би се, на основу широког, разрађеног и што је могуће прецизнијег плана спроводила привредна интеграција различитих географских простора и разних народа. Све би било остваривано под пуном, неокрњеном хегемонијом двају водећих народа, довођењем покорених народа у различите степене зависности и ропства - од "сарадничких", до постепено истребљиваних или брзо и потпуно "елиминисаних" (Јевреја). Замашан план стварања "хиљадугодишњих царстава" среће и господства за своје народе тешко би ишла, и уз претварања Немаца и Јапанаца у суште нововековне Спартанце, без широко развијене мреже колаборације међу самим покореним народима. Тако је изграђен најразуђенији систем колаборантских институција, режима, покрета и организација у поробљеним деловима света, од парадржавних формација (усташка Независна Држава Хрватска, Тисоова Словачка, Петенова Француска), преко послушничких режима (Квислинг у Норвешкој, Недић у Србији) и профашистичких покрета, до оданих гарнитура на власти у "савезничким" земљама Мађарској, Румунији, Бугарској, "Великој Албанији". Томе треба додати и многе друге војне, политичке, "културне" и сличне групе и формације, које су се спремно у готово свим окупираним земљама ставиле у службу наци-фашизма и за његов рачун учествовале и у најгнуснијим злочинским операцијама.

И Далеки исток упознао је врло развијен систем колаборације са јапанским окупатором. Најпознатије појаве ове врсте представљале су партије Калибапи на Филипинима, странка Ахмета Сукарна у Индонезији, Странка сиромашних и њен лидер Ба Мо у Бурми, дисидент Куо-минтанга у Кини Ванг Чин Веј, Субхас Чандра Бозе из Бенгалије итд. На просторствима и у колонијалним подручјима Источне Азије, која су до Другог светског рата припадала белим колонизаторима Европе или САД (Филипини), колаборација с Јапаном била је често мотивиса-

на и ослободилачким, антиколонијалистичким тежњама, као што је у Европи била увек обележена и бесним антикомунизмом, што је, разуме се, не ослобађа жига националне срамоте и издаје.

Покрети отпора, као још један својеврстан феномен Другог светског рата, одликују се масовношћу и разноврсношћу облика: од беспопштедне и крајње пожртвоване оружане активности, до релативно безазлених форми бојкотовања окупаторских војника и изражавања грађанске непослушности њиховим органима цивилне власти. Оно што је у распрострањеним покретима отпора, тамо где су били најразвијенији и где су се претворили у оружане активности широких размера (Југославија, Грчка, Пољска, Француска, Италија), најкарактеристичније и историјски најзначајније јесте да су се они делили у два основна крила: комунистичко и грађанско. Прво је, комунистичко крило, после 22. јуна 1941. испољавало изразиту борбеност, живу оружану и субверзивну активност и друштвени радикализам, тј. тежњу да се кроз национално-ослободилачки рат остваре и циљеви друштвене (социјалистичке) револуције. Грађанско крило покрета обележено је атентизмом, кочењем и одлагањем шире војне акције и залагањем за друштвени и политички status quo. То је ова два покрета понегде (Југославија, Грчка, Пољска) одводило у отворени оружани сукоб, у грађански рат, који је доводио и до оружане интервенције савезничких сила на страни једне или друге стране. Ако се изузме југословенско бојиште, на којем је исход грађанског рата био познат и пре те интервенције, у другим земљама он је директно од ње зависио. У Грчкој је, захваљујући англо-америчкој интервенцији, комунизам поражен, у Пољској је, опет, захваљујући Црвеној армији, победио. На Далеком истоку је Кина, такође кроз несавладиви дивовски отпор јапанском освајачу, извршила своју самосталну и аутентичну комунистичку револуцију. Такву револуцију припремио је антијапански покрет и у француској Индокини (Вијетнаму).

На крају овог избора - нужно поједностављеног и субјективног - кључних појава и проблема Другог светског рата које смо овлаш приказали, или само дотакли, износећи познате, али чини нам се важне чињенице, држимо за потребно да се задржимо, опет кратко и концизно, на исходима и резултатима овог највећег рата у историји човечанства.

У Други светски рат су, на различите начине и с неједнаким доприносом и учинком, биле укључене 72 од тадашњих 78 држава. У оружаним сукобима је учествовало око 110 милиона људи, а непосредних жртава борбених дејстава било је приближно 58 милиона, од којих око 40 милиона у Европи. Инвалида је иза рата остало око 30 милиона. Директни трошкови рата процењују се на близу 1000 милијарди америчких долара. Победу у рату је извојевала Коалиција Уједињених народа, коју су предводили Велика Британија, СССР и САД, а значајан допринос су јој дале и Кина, Пољска, Француска, Југославија, Грчка и неке друге земље. У армијама ове коалиције борило се у завршној фази

рата (1944-45) око 10 милиона совјетских, 4,5 милиона кинеских, 3 милиона америчких, 900 хиљада британских, 800 хиљада југословенских и по неколико стотина или десетина хиљада француских, пољских, румунских, бугарских, грчких, албанских и других војника. Поједине армије изашле из покрета отпора (југословенска, пољска, грчка) биле су веће и бројније од армије Француске, као велике светске силе. Снагама Коалиције, две последње преостале силе Осовине могле су да супротставе 7,5 милиона немачких и око 5,5 милиона јапанских војника. Надмоћност у људству далеко је надмашивала премоћ у свим врстама наоружања, ратне технике, опреме, погонских материјала и свих других материјалних добара којима су располагале савезничке силе. Пораз Осовине био је потпун: Немачке почетком маја, а Јапана првих дана септембра 1945. године.

Исцрпљени европски и далекоисточни свет, али ни остало човечанство, нису одмах имали сасвим јасну и потпуну представу далекосежности исхода Другог светског рата. Сасвим јасно је било само то да су побеђене силе Осовине, а Немачка и Јапан пре свих других, лежале ничице пред победницима: разорене, измождене до краја, понижене и распарчане. Ко је, међутим, био прави и најпотпунији победник имало је да покаже тек надолазеће време. А оно ће показати да су то на првом месту Сједињене Америчке Државе, а на другом, али с много заостатка, Савез Совјетских Социјалистичких Република.

САД су биле, заправо, једини апсолутни победник Другог светског рата. У рату су претрпеле умерене губитке у људству (око 300.000 војника), на својој територији нису доживеле никаква материјална разарања (ако се изузму Хаваји), а оствариле су невиђени економски и технички просперитет и овладале су низом прворазредних стратешких позиција широм света. Захваљујући томе, постале су неоспорни хегемон читавог Запада. Велика Британија и Француска су, напротив, из рата, иако победнице, изашле ослабљене. Претрпеле су велике људске губитке и материјална разарања, али су, пре од свега, огромно изгубиле од ранијег војног, политичког, стратешког и моралног престижа и ауторитета. То ће врло брзо доћи до изражаја у укупном распореду снага и односа на међународном плану.

Совјетски Савез је поднео страховите људске и материјалне жртве - можда у укупном збиру и највеће од свих зараћених земаља, ако се изузме Немачка. Али је он, у политичком, стратешком и војном погледу, на крају рата веома много и добио. Ти су добици и директно и индиректно утицали да СССР одмах по завршетку рата, по снази и значају, постане друга сила и прворазредни фактор међународне политичке сцене. Раздирана грађанским ратом, Кина, иако у току Другог светског сукоба убрајана у велике силе, није могла, сада, по његовом завршетку, да се стави раме уз раме са својим дојучерашњим партнерима.

Чињеница од највећег значаја на крају рата, која не само да до данас није изгубила ништа на значају, већ је последњих година постала потпуно доминантна, јесте надмоћна позиција Сједињених Америчких Држава у свету, којој је СССР могао, у првим поратним годинама, да парира једино на просторима Централне и Источне Европе. Та надмоћност САД почивала је на њиховој недостижној привредној супериорности коју им је управо рат донео. Ево само три примера који потврђују ову констатацију. Године 1938. у САД је остваривано 42% укупне индустријске производње у свету. Девет година касније (1947) америчко учешће у индустријској продукцији света било је већ 62%. На крају рата САД су постигле апсолутну надмоћ и у поморској пловидби: године 1945. оне су поседовале 52,2% укупне светске тонаже бродова, дакле, више него све остале земље света заједно. У америчким банкама нашло се после рата 70% свих светских резерви злата. Услед ратних прилика капитал и многе вредности су се прелили или једноставно побегли преко Атлантског океана.

Са таквим и многим другим предностима, од којих је атомска бомба била најубедљивија и најспектакуларнија, Сједињене Државе тежиле су не само да сачувају престиж остварен током рата у свим деловима света већ и да обезбеде водећу, контролу и арбитражну улогу у решавању сваког знатнијег међународног питања. Самосвест водећих фактора америчке политике неизмерно је порасла. Нестало је изолационизма, а пред свет се почело излазити са отворено империјалистичким захтевима. Бивши председник Херберт Хувер је говорио: "Док ми и само ми поседујемо атомску бомбу, можемо диктирати нашу политику читавом свету". Сенатор Вандерберг био је још изричитiji: "Америка треба да се понаша као светска сила бр. 1 - тако као што и јесте у стварности. Треба да преузмемо морално вођство света, или ће свет уопште остати без вођства."

Надмоћност САД ипак није била толика да се сви ратом отворени процеси ставе под њихову контролу. Нарочито после 1949: совјетске А бомбе и победе револуције у Кини. Два од тих процеса ни свесрдни напор и ангажман САД није могао да заустави: процес социјалних револуција и процес деколонизације, који је наговештен у појединим деловима света још пре рата, а снажно подстакнут у току ратних година. На много места у свету ова два процеса су се прожимала, али су се понегде и сукобљавала. Комунистичке револуције однеле су током рата победе у Југославији и Албанији, грађански ратови (социјалистичке револуције) пламтели су на крајњем европском Југоистоку (у Грчкој) и на Далеком истоку (у Кини). Совјетски Савез је управо наметао превагу комунистичких партија и социјализму наклоњених режима у свим земљама које је као ослободилац од фашизма запосео: у Румунији, Бугарској, Мађарској, Пољској, Чехословачкој, Источној Немачкој, Северној Кореји. И неки антиколонијални покрети (на пример у Ин-

докини) носили су јаке елементе комунистичких револуција. Комунистичке партије, као главни учесници антифашистичке борбе, биле су изразито ојачале у Италији и Француској. Те чињенице распалиће непомирљиви идеолошки, политички и међународни сукоб који ће делити свет на два стално супротстављена блока кроз читаво послератно раздобље.

И вал антиколонијализма је већ снажно куцао на врата послератног света. На исходу Другог светског рата у колонијама је још увек живело 25% светског становништва. У многим од тих земаља већ су постојали јаки антиколонијални и национално-ослободилачки покрети и странке, који су водили жилаву политичку, а понекад и оружану, борбу за стицање независности и ослобођење од туђинске власти. Антиколонијалним врењима већ су биле снажно захваћене земље Југоисточне Азије, Индијског потконтинента, арапског света Блиског истока и Северне Африке. Највеће колонијалне силе света 1945. су још увек биле Велика Британија, Француска, Холандија, Белгија, Шпанија и Португалија. Вестминстерским статутом из 1931, Британци су своје огромно колонијално царство (колоније, мандатне територије, доминионе) преуредили у својеврсну самоуправну заједницу народа (Commonwealth) у којој су Канада, Јужна Африка, Аустралија и Нови Зеланд били стекли готово потпуну независност. За време рата десиле су се неке важне промене у распореду колонијалних подручја. Британци и Американци су бар привремено заузели француске колонијалне и мандатне поседе у Северној Африци и на Блиском истоку (Тунис, Мароко, Сирија, Либан), док су Италији одузели Етиопију (вративши јој независност) и Либију, коју су под свој надзор ставили Енглези. Јапан је био протерао Енглезе, Французе и Холанђане из Југоисточне Азије (Бурма, Малаја, Индонезија, Индокина), подстакавши тамо националне и антиевропске покрете. Ослободилачко врење трајало је у Индији још од пре рата, под вођством Махатме Гандија и Субхаса Чандра Бозеа, али га је рат за извесно време примирио.

То су биле само почетне околности у којима су се стали изграђивати међународни односи послератног света. У наредним деценијама они ће тећи под дејством низа трајних и континуираних фактора географског, демографског, економског, социјалног, политичког, војног, идеолошког карактера. Све је њих, уз неизбежно поједностављивање и уопштавање, могуће свести на две трајне појаве које ће, најзад, непуних пола века после његовог завршетка, темељито разорити слику света створену Другим светским ратом. Прва појава је цивилизацијска нужност економског, социјалног и духовног повезивања света у интеграционе целине веће од оних које је XX веку баштинило претходно столеће - од, наиме, националних држава. Два светска рата то повезивање нису успела да остваре насилним средствима и под хегемонијом најагресивнијих сила. Али, ни полувековно раздобље после Другог

светског рата није нашло начина да се те интеграције изврше без ратова и сукоба, на демократској и равноправној основи. Тежње да се то постигне новим облицима хегемоније, силе, притисака, насиља, довеле су до нових блоковских груписања држава под вођством суперсила (САД и СССР-а) и њихове деценијама дуге, исцрпљујуће борбе. То је та друга велика појава светске историје проистекла из Другог светског рата. Данас смо суочени са чињеницом да је економски слабији блок (онај совјетски) у тој борби темељно разорен, а да је надмоћност овог победничког (америчког) без премца. Колико ће то трајати и до каквих ће све (можда трагичних) исхода довести, неизвесно је. Оно што је извесно, то је да је свет настао на рушевинама Другог светског рата дефинитивно ишчезао. И да његова трансформација и интеграција иде једним наизглед паралелним процесом: европеизована Америка американизује свет. Али сваки повратни процес је истовремено, бар у извесној мери, у историји ретроградан до варваризације.

Čedomir Popov

POLITICAL COURSES AND ISSUES OF THE SECOND WORLD WAR

Summary

This lecture given on the scientific tribune of the Montenegrin Academy of Sciences and Arts, on the 26th of April 1996, synthesies historical courses and issues of the Second World War (1939-1945). The very general attention has been dealt with the parties at war, political negotiations, with the most important decisions of the Antifascist Coalition and Triple Entente as well as with their influence to the issues of the Second World War in which the Fascist powers suffered a breakdown. It has also reviewed the consequences of the Second World War emphasizing the occurrences of the new forms of the bloc grouping under the leadership of the long exhausting fights. This great occurrence of the world history issued from the Second World War ended by the breakdown of the poor soviet economic World War ended by the superiority of the American system, having no equal. Thus the world born on the ruins of the Second World War definitely disappeared and the Europeanized America is Americanizing the world.

